

منشور تربیت علوی

بازخوانی یک نامه

دکتر علیرضا رحیمی

انتشارات نج

وابسته مؤسسه بین المللی مطالعاتی نهج البلاغه

سرشناسه	: رحیمی، علیرضا، ۱۳۳۸ -
عنوان قراردادی	: نوح البلاغه، فارسی، برگزیده، شرح
عنوان و نام پدیدآور	: با رحتوابی یک نامه / نویسنده علیرضا رحیمی؛ همکار پژوهشگر لیلا کریمایی حاجی؛ کاری از معاونت آموزشی و پژوهشی مؤسسه بین‌المللی مطالعاتی نوح البلاغه (گروه تعلیم و تربیت).
مشخصات نشر	: تهران: نوح، ۱۳۹۲.
مشخصات ظاهری	: ۱۸۰ ص.
فروست	: منشور تربیت علوی
	: ۸۰۰۰۰ ریال
شابک	: ۹۷۸-۹۶۲۸۱۹-۶۰-۴
وضعیت فهرست نویسی	: قیفا
موضوع	: علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۲ قبل از هجرت - ۴۰ ق. -- نامه‌ها
موضوع	: علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۲ قبل از هجرت - ۴۰ ق. نوح البلاغه -- نقد و تفسیر
موضوع	: راه و رسم زندگی (اسلام)
موضوع	: اخلاق اسلامی
موضوع	: تربیت خانوادگی -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام
موضوع	: کریمایی حاجی، لیلا، ۱۳۵۵ -
شناسه پرونده	: علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۲ قبل از هجرت - ۴۰ ق. نوح البلاغه، برگزیده، شرح
شناسه پرونده	: مؤسسه بین‌المللی مطالعاتی نوح البلاغه، معاونت آموزشی و پژوهشی، گروه تعلیم و تربیت
رده بندی ک	: ۱۳۹۲BPTA/۰۲۲۲
رده بندی دیو	: ۳۹۷/۹۵
شماره کتابشناسی	: ۲۴۰۰۹۷

منشور تربیت علوی

کاری از معاونت آموزشی و پژوهشی مؤسسه بین‌المللی مطالعاتی نوح البلاغه (گروه تعلیم و تربیت)

منشور تربیت علوی: بازخوانی یک نامه

نویسنده: دکتر علیرضا رحیمی

همکار پژوهشگر: لیلا کریمایی حاجی

طراح جلد: زهرا تیموری

حروف چینی و صفحه آرایی: نهج

ناشر: نهج

شابک: ۹۷۸-۹۶۲۸۱۹-۴-۴

نوبت چاپ: اول بهار ۱۳۹۳

شمارگان: ۲۰۰۰

چاپ و صحافی: محمد

قیمت: ۸۰۰۰۰ ریال

تهران، خ ولیعصر (عج)، بالاتر از شهید بهشتی، خ شهید اکبری (مستوفی)، ۱۵/۱، پلاک ۱۲

تلفن: ۸۸۷۱۸۸۶۵ - ۸۸۷۰۳۶۱۸ - ۰۹۳۵۸۵۱۰۵۱۰

SMS: ۰۹۱۲۸۶۸۰۹۰۳

Url: www.nb-iri.com

e-mail: nahj.iri@gmail.com

حقوق چاپ و انتشار برای ناشر محفوظ است.

فهرست

۱۵	سر آغاز سخن.....
۱۹	سخن نخست.....
۱۹	این نامه از کیست؟.....
۲۰	این نامه به کیست؟.....
۲۱	این نامه برای چیست؟ (هدف- نتیجه).....
۲۷	لحن و زبان این نامه چگونه است؟.....
۳۲	این نامه حاوی چیست؟.....
۳۶	ضرورت تربیت چیست؟.....
۴۱	سخن دوم.....
۴۱	مقدمه چینی برای اندرزدهی.....
۷۲	و اینک، آغاز وصایا و اندرزها!.....
۱۶۵	سخن آخر... ..
۱۶۹	متن کامل نامه سی و یکم نهج البلاغه.....
۱۸۹	منابع.....

بسم الله الرحمن الرحيم

کتابی که فراروی شما خواننده‌ی گرامی است، برداشتی علمی از نامه‌ی سی‌ویکم نهج‌البلاغه -یادگار ماندگار شریف رضی در روایت آموزه‌ها و بیانات امیرسخن و امام و راهمای بشر، علی علیه السلام- و کوششی است در زمینه‌ی ارائه‌ی برنامه‌ای عملی برای تعلیم و تربیت، از دیدگاه آن سرآمد تربیت‌یافتگان مکتب انسان‌ساز نبوی.

مؤسسه‌ی تعلیم و تربیت مطالعاتی نهج‌البلاغه خرسند است که در دوره‌ای جدید، فعالیت‌های خود را با هدف ایفای رسالت تبیین تعلیم علوی، بر اساس پژوهش در متون موثق و همچنین نهج‌البلاغه استخراج آموزه‌های آن و ارائه در قالب متون کاربردی -به عنوان نقشه‌ی راه انسان مسلمان در همه‌ی ابعاد زندگی‌اش- آغاز کرده و امیدوار است بتواند از این طریق میان حوزه‌ی اندیشه و نظر و "اجرا و عمل" پیوندی مستحکم برقرار نماید.

این مؤسسه، به عنوان یک نهاد علمی، پژوهشی و آموزشی مفتخر است که در فعالیت‌های آموزشی و تحقیقاتی خود، بیش و پیش از هر چیز، به موضوع پراهمیت تعلیم و تربیت بپردازد. موضوعی که بیش از هر چیز در جامعه‌ی منسوب به امیرمؤمنان علی علیه السلام، نیاز به توجه به آن به چشم می‌خورد و خوشبختانه اکنون، در میان شش گروه آموزشی-پژوهشی تشکیل شده در مؤسسه، گروه تعلیم و تربیت، فعالیت نمایان‌تری داشته است و پس از این اثر -که برای همه‌ی والدین و معلمان مفید و ضروری است- تدوین و نشر آثار تربیتی دیگری را نیز در دستور کار خود قرار داده است. از این جمله باید به انتشار دو اثر تحقیقی دانشگاهی در زمینه‌ی اصول تعلیم و تربیت از دیدگاه نهج‌البلاغه -که می‌تواند به کار همه‌ی پژوهشگران این عرصه بیایند- اشاره نمود.

از دیگر فعالیت‌های گروه تعلیم و تربیت مؤسسه، همکاری با پروژه‌ی دین، رسانه و کودک^۱ در زمینه‌ی انجام پژوهش‌های مشترک در زمینه تربیت دینی کودکان و رابطه‌ی آن با برنامه‌سازی رادیو و تلویزیونی است. این فعالیت که تاکنون توفیقات قابل توجهی داشته و اثرات مثبتی را بجای گذاشته، نمونه‌ای واضح از تلاش مؤسسه در زمینه‌ی کاربردی‌سازی آموزه‌های علوی و تلاش برای انتشار آن در سطوح گوناگون زندگی مسلمانان در عصر حاضر است.

مؤسسه‌ی بین‌المللی مطالعاتی نهج‌البلاغه، بر آن است تا پژوهش‌ها در زمینه‌ی سیره و آرام‌امیرمؤمنان علیه السلام را با کوشش‌های مجامع دانشگاهی پیوند زده و ضمن تلاش‌های علمی و کادامیک، در تبدیل آموزه‌های علوی به برنامه‌هایی برای زندگی انسان مسلمان در عصر حاضر بکوشد و در این زمینه ضمن سپاس از همه‌ی پیشینیان و پیشکسوتان -بویژه نهج‌البلاغه و بنیان‌گذار دانشمند آن حجت‌السلام والمسلمین سیدجمال‌الدین دین‌پور- که مطالعات پایه‌ای در باره‌ی نهج‌البلاغه و شرح و تفسیر آن را تاکنون به سامان رسانده و میراثی ارزشمند از خود به یادگار گذاشته‌اند، دست همه‌ی فرهیختگان حوزوی و دانشگاهی را برای انجام مطالعات موردی و کاربردی در این حوزه به گرمی می‌فشارد و امیدوار است تا از سراسر نقد همه‌ی آنان برخوردار و بهره‌مند گردد. در پایان امید است این کتاب که به قلم یکی از متخصصان تعلیم و تربیت کشور که سال‌هاست در زمینه‌ی تعلیم و تربیت و مطالعات قرآنی تلاش نموده و قلم می‌زند، به مخاطبان علاقه‌مند عرضه گردیده، بیه کار والدین گرامی معلمان ارجمند و کارشناسان محترم بیاید و نیز مقبول درگاه الهی واقع شود.

مؤسسه بین‌المللی مطالعاتی نهج‌البلاغه

^۱ پروژه‌ای که از سوی اتحادیه رادیو و تلویزیون‌های اسلامی طراحی شده و به اجرا در آمده است و اکنون با همکاری نهادهای مختلف از جمله مؤسسه بین‌المللی مطالعاتی نهج‌البلاغه فعالیت‌های خود را گسترش می‌دهد.

پیش‌گفتار

ارزش تربیت

ادعایی گزاف نیست اگر بگویم آن چه بشریت یرای مهم‌ترین و دشوارترین امور زندگی خود، یعنی "تربیت" و "حکومت" نیاز دارد، بی‌کم و کاست، در سخنان علی علیه السلام -خصوصاً در نهج البلاغه- به روشنی و در کمال فصاحت و بلاغت آمده است.

علی علیه السلام با کشف رازهای بی‌شمار دو مقوله‌ی تربیت و حکومت، رابطه‌ی میان این دو را از دیدگاه خود -که همان دیدگاه اسلام حقیقی است- نشان داده و در سفارش‌های خود، شأن تربیتی این دو را بر دین را تبیین کرده است. اندیشه‌های تربیتی و حکومتی آن حضرت علیه السلام چنان ژرف است که هیچ غواص ماهری را توان دستیابی به عمق آن نیست اما با کمی اندیشه در گفتار و کردار علی علیه السلام خوبی می‌توان دریافت که از دیدگاه وی "اصل، تربیت است نه حکومت" و "حکومت در خدمت تربیت و برای آن است".

علی علیه السلام همچنین در رصده عمل نشان داده که برای دستیابی به حکومت و احقاق حقوق سیاسی پایمال شده‌اش، نه تنها هیچ‌گاه به ترفندهای سلطه‌جویانه‌ی مرسوم زمانه‌ی خویش متوسل نشده، بلکه همواره همچون راه‌بری مسوز، حتی از راهنمایی دشمنان خویش دریغ نورزیده است.

اینک مجال بررسی اندیشه و عمل تربیتی و حکومتی آن حضرت علیه السلام نیست و نمی‌توان در این مقدمه‌ی کوتاه به ارائه‌ی دیدگاه و نظریه‌ی تربیت میان این دو، در پندار و کردار علی علیه السلام پرداخت. از این رو به همین تذکر کوتاه بسنده کرده و بر این پس به یک طرف این نسبت، یعنی موضوع تربیت می‌پردازم. موضوعی که برخلاف تصور رایج، مهم‌ترین، بزرگ‌ترین و خطرناک‌ترین مسئولیتی بوده که حضرت امیر علیه السلام و همه‌ی امامان علیهم السلام پس از وی، آن را احساس می‌کرده و بدان توجه داشته‌اند.

تربیت برای همگان

اهمیت تربیت، در دیدگاه علی علیه السلام آن چنان است که وی را در میانه‌ی کار و خطیر، به نگارش نامه‌ای برای فرزند خود واداشته است. اما ساده‌اندیشی است اگر این نامه را صرفاً واسطه‌ی پدری با فرزند خود بدانیم، بلکه این، نامه‌ای است که هر انسانی می‌تواند مخاطب آن باشد؛ و سفارشی است که هر پدر حکیم و فرزانه‌ای می‌تواند به فرزندش داشته باشد؛ منشوری تربیتی برای همه‌ی انسان‌هاست از آن جهت که انسان و مخلوق خدا هستند و دارای صفات و ویژگی‌هایی هستند که شناسایی آنها برای رشد و تعالی آدمی ضروری است.

نامه‌ی سی‌ویکم، مصادر و شروح آن

این، نامه‌ای است از یک مربی بزرگ به همه‌ی بشریت. نوشتاری بس عمیق، که بی‌تردید تبیین آموزه‌های آن نیازمند نگارش کتاب‌ها و مقالات فراوان است. نامه، مصادر و منابع موثقی دارد و شرح‌هایی نیز تاکنون بر آن نوشته شده است.^۲

مصادر و منابع نامه: مطالعات نشان می‌دهد که عده‌ای از علمای بزرگ قبل از گردآورنده‌ی تحج البلاغه یعنی سیدشرف‌رضی نیز این نامه را نقل کرده‌اند؛ از این جمله‌اند:

- محمد بن یعقوب کلینی (متوفای ۳۲۸ ق) در کتاب الرسائل ابوحامد حسن بن عبدالله عسکری از اساتید مرحوم شیخ صدوق در کتاب الزواجر و المواعظ احمد بن عبدربه مالکی (متوفای ۳۲۸ ق) قسمتی از آن را در دو مورد تحت دو عنوان در باب «مواعظ الآباء» و «وکتب علی بن ابی طالب» در کتاب عقد القرید آورده است. اولی در جزء سوم صفحه‌ی ۱۵۵ تحت عنوان «وکتب علی بن ابی طالب» و دومی در صفحه‌ی ۱۵۶ تحت عنوان «وکتب علی و ولده محمد بن حنفیه»
 - شیخ صدر (متوفای ۳۵۴ ق) نیز قسمتی از آن را در دو مورد در کتاب من لا یحضره الفقیه آورده است. در جزء سوم، صفحه‌ی ۳۶۴ و در جزء چهارم صفحه‌ی ۲۷۵
 - ابن شعبه خزانی، از علمای قرن چهارم نیز این وصیت را در کتاب تحف العقول عن آل الرسول، صفحه‌ی ۶۸ تحت عنوان «کتابه ابی‌الحسن حسن المهدی السلام» نقل نموده است.
- شرح‌ها:** بر این نامه شروحی نیز نوشته شده است؛ از این جمله‌اند:
- الأخلاق النفیسة فی شرح خطبة الوصیة: منشور الرب الإلهی نوشته مولامحمد صالح، فرزند محمد باقر روغنی قزوینی، معاصر شیخ خزاعلی
 - نظم وصیة امیرالمؤمنین ولیده الحسن نوشته سیاف بن بدیع، وصیت‌نامه‌ی امام را به صورت اشعار فارسی درآورده است.
 - هدیه الأمم و مجلة الآداب و الحکم نوشته حاج محمدصادق شرف‌الیه، نویسنده‌ی تبریزی
 - علی و الأسس الترویجیة فی شرح الرصیة نوشته سیدحسن قیانی

^۲ زاهدات، عبدالمجید، پرتال جامع علوم انسانی، مقاله‌ی «شرحی بر نامه‌ی امام علی علیه السلام به امام حسن مجتبی علیه السلام»

^۳ برخی بر این باورند که حضرت امیر علیه السلام دو نامه‌ی تربیتی تحریر نموده است، یکی برای امام حسن علیه السلام و یکی هم برای محمد بن حنفیه. اتفاقاً محتوای آنچه تحت عنوان نامه‌ی حضرت به محمد بن حنفیه بیان می‌شود، بسیار شبیه به همین نامه است و نشان از این دارد که ای بسا هر دو نامه در واقع یک نامه و برای امام حسن علیه السلام باشد. به هر صورت این موضوعی است شایسته تحقیق بیشتر توسط پژوهش‌گران.

- خورشید روشن اثر نویسنده‌ی معاصر، آقلای محمدعلی انصاری قمی
- الذرّ البهیّة فی غرمة الوضیة به نقل از عبدالزهراء خطیب، یکی از مشایخ سید بحر العلوم
- مرحوم سید حسین بن ابراهیم قزوینی (متوفای ۱۰۲۸) نیز این نامه را به نظم فارسی در آورده است.

ویژگی کتاب حاضر

این کتاب، بواقع شرح و تفسیری بر نامه‌ی سی‌ویکم نهج البلاغه، از دیدگاه نویسنده است. طرح و بسط‌های نامه سی‌ویکم در کتاب حاضر، به لحاظ نظری مبتنی بر نظریه‌ای تربیتی است پیش‌تر توسط نگارنده در قالب کتاب‌ها و مقالاتی ارائه شده است و بنابراین نگارنده به هنگام تفسیر کلام مولا، بر دیدگاه و نظریه‌ای خاص پا می‌نهد.^۴ مطابق این دیدگاه که نگارنده، آن را نظریه‌ی تربیت علوی یا بصیرت‌گرا^۵ نام نهاده، هدف تربیت اسلامی پرورش تعقل (قوای عقلانی)

۴ برای دانستن بیشتر درباره‌ی این نامه مراجعه کنید به:

- رحیمی علیرضا (۱۳۸۵)، مجموعه مقالات تعلیم و تربیت دینی، تهران، ایران: نهج
 رحیمی علیرضا (۱۳۸۲)، ارزش‌های دینی در تعلیم و تربیت بصیرت‌گرا، تهران، ایران: نهج
 رحیمی علیرضا (۱۳۸۵)، معانی تربیت، تهران، ایران: نهج
 رحیمی علیرضا (۱۳۸۹)، تعلیم و تربیت بصیرت‌گرا، تهران، ایران: دانشگاه امام صادق (ع)

مطابق نظریه‌ی تربیت علوی بصیرت‌گرا، عقل به معنای وجودی واحد و یگانه دارد اما به لحاظ عملکرد، از دو وجه علمی و عملی برخوردار است. از یک سو می‌تواند معنای حق، مال، خیر، شر را درک کند (فهم)، حق و خیر را از باطل و شر بازشناسد (تشخیص) و جدا کند (تمیز) و از سوی دیگر به آدمی کمک می‌کند تا نفس خود را مهار کند و آن را از افکار، اقوال و اعمال پست باز دارد (تصمیم). در باره‌ی تشخص، از «آزگان مترادف یا مقابری همچون معرفت، ادراک، فکر، استدلال، تشخیص، فهم و تدبیر و مانند آن و در باره‌ی تشخص، از «آزگان مترادف یا مقابری همچون زجر، حبس، ضبط، حفظ، منع، کف، امساک، استمساک، حصن، و مانند آن استفاده می‌شود که البته در همه‌ی آنها معنای بستن، نگاه‌داشتن و بویژه بازداشتن-البته بر مبنای اندیشه و براساس تصمیم-است-بندید، است، بنابراین، عقل با دو ویژگی شناختن (حوزه‌ی ادراک) و بازداشتن (حوزه‌ی تحریک و عمل) مشخص می‌گردد که وجه اول آن (وجه علمی)، مقدم و متبوع، و وجه عملی، مؤخر و تابع است. ما بر اساس این موضوع اکنون متوقف می‌شویم نسبت به عقلانی صرفاً به پرورش جنبه‌های نظری نپردازد بلکه با گسترش معنای عقل، تعقل یا عمل آدمی نیز می‌شود. تربیت عقلانی برابر با تربیت اخلاقی خواهد شد. پس برای تربیت عقلانی انسان، باید به او آگاهی و روشن‌بینی (بصیرت) داد و به او کمک کرد تا با انجام اعمال صحیح، خود، این بیش را ارتقاء بخشیده و به مرتبه‌ی یقین علمی و عملی برسد. ملاحظه می‌شود که آن چه در تربیت عقلانی اسلامی، مهم و ضروری است ایجاد، حفظ و سپس توسعه‌ی بصیرت است؛ چیزی که قبلاً به عنوان نتیجه‌ی تعقل لاز آن یاد شد. پس حاصل تربیت عقلانی، ایجاد و توسعه‌ی بصیرت است و بصیرت حاصل تفکر و پرورش قوه‌ی عقلانی و اتخاذ روش عقلانی در تربیت است. بنابراین هدف تربیت عقلانی ایجاد بصیرت در یادگیرنده و سپس تلاش برای حفظ و توسعه‌ی آن است. (رحیمی، علیرضا، تعلیم و تربیت بصیرت‌گرا، تهران: دانشگاه امام صادق (ع)، چاپ اول، ۱۳۸۹)

و روش اساسی آن روش عقلانی است؛ چیزی که در این نامه -از دیدگاه نگارنده- رکن و اساس همه‌ی اندرزها و آموزه‌هاست.

همچنین این کتاب نمایان‌گر سه دریافت اساسی از مضمون نامه‌ی سی‌ویکم نهج‌البلاغه است:

نخست این که آن را نباید وصیت‌نامه‌ی امیرمؤمنان علی علیه‌السلام به فرزند خود امام حسن مجتبی علیه‌السلام پنداشت، بلکه در واقع منشوری تربیتی و حاوی اساسی‌ترین آموزه‌ها برای تربیت نوع انسان است.

دوم این که به خلاف تصور عموم، مخاطبان این نامه‌ی تربیتی، فرزندان کوچک و افراد کم‌سن سال نیستند، بلکه بزرگسالانی هستند که سال‌هاست در مسیر رشد قرار گرفته و تجربیاتی را از زندگی اندخته‌اند.

و سوم این که بر اساس نظریه‌ی تربیت عقلانی بصیرت‌گرا، در نتیجه‌ی بررسی محتوای نامه، راهبرد اساسی تربیت در این منشور تربیتی عبارتست از "واسطاری مهارت‌تربیت به دست خود‌تربیتی و اتکاء به اراده و انانیت و... پس از پرورش تعقل در او."

دریافت سوم، در واقع این دقیق‌ترین ژرف‌اندیشی در شبکه‌ی مفاهیم این نامه است و تر اصلی نویسنده تلقی می‌شود.

از دیگر ویژگی‌هایی که این کتاب را از سایر کتاب‌ها و رساله‌هایی که در شرح این نامه نوشته شده است، متمایز می‌گرداند:

نخست: آوردن متن بر اساس همان نظم و ترتیب نهج‌البلاغه،

دوم: قطعه قطعه کردن متن بر اساس تقسیم‌بندی "نظام گزاره‌ای"^۷

و سوم: به کارگیری روش تفسیری در ترجمه‌ی عبارات مندرج.

۶ شاهد این ادعا همین است که نامه را حضرت خطاب به امام حسن نوشته‌اند و در همان زمان بیش از سی سال از عمرشان سپری شده بود و مدتی بعد از آن وقایع به مقام امامت رسیدند.

۷ گزاره کوچکترین واحد بیانی حاوی معنایی تمام و کامل در یک متن است لذا تمامی عبارات سبکی و امری یک متن اصلی همچون گزاره‌هایی در نظر گرفته می‌شوند که حاوی پیام هستند. یعنی گزاره عبارتست از یک جمله یا عبارت که حاوی یک پیام مستقل (اعم از خبر یا دستور) باشد. بر اساس این تعریف، ویژگی‌های زیر را می‌توان گزاره در نظر گرفته می‌شود: ۱- پاسخگوی یک یا چند سوال اساسی ما است. ۲- یک عبارت با معنای کامل و پیامی مستقل است (به لحاظ منطقی ارزش صدق آن مبتنی بر گزاره های دیگر نیست). ۳- انشائی یا خبری یا داعی بودن مهم نیست اما مهم این است که به لحاظ منطقی (نظام جدید منطق) حاوی یک پیام باشد. مثلا اگر جمله داعی بیانگر یک نکته‌ی معرفتی در پاسخ به یک سوال اساسی باشد. آن جمله‌ی داعی گزاره محسوب می‌شود؛ یا در یک عبارت دستوری، اگر معنا، دقیق و واضح باشد و نیازمند به توضیح و تفسیر نباشد، ما با یک گزاره مواجه هستیم.

بواقع متن نامه بی‌کم و کاست، بدون گزینش و به صورت کامل در این کتاب آورده شده است اما تقسیم‌بندی‌های گزاره‌ای در آن صورت گرفته و متن، قطعه قطعه شده و سپس ترجمه و شرح آن آمده است.

در زمینه‌ی ترجمه نیز به عوض پسای گذاردن در مسیری که بسیاری آن را پیموده‌اند یعنی به جای برگردان فارسی عبارات به صورت لفظ به لفظ یا جمله به جمله - که به دلیل فصاحت و بلاغت کلام و ایجاز در گفتار امام، نه تنها با مشکلات فراوانی روبروست، بلکه خالی از اشکال نیست- با بهره‌گیری از روش فهم متون و دستیابی به معنا، برای دستیابی به ژرفای اندیشه و فهم حضرت تلاش شده است. بنابراین طبیعی است که در مقام مقایسه با ترجمه‌های مرسوم، تفاوت‌هایی در آن وجود داشته باشد.

با این همه، من و همکارانم در فهم کامل مقصود واقعی و ترجمه‌ی دقیق و صحیح سخنان ژرف و فصیح حضرت تعالی‌عالیه و از محققان و عالمان تمنا داریم تا لغزش‌های این اثر را از باب هدیه به صاحبان آن درج فرمایند.

تقدیر و تشکر

بیش و پیش از هر کس باید راجع به تشکر و تقدیر از همکارانی که در تمام مسیر شکل‌گیری محتوا با بنده همکاری داشتند، است تشکر کنم. سپس وظیفه دارم قدردان زحمات همکاران ارجمندم در مؤسسه مطالعاتی نهج‌البلاغه باشم. باید از استاد محمد مهدی شریعتمدار بخاطر مطالعه‌ی دقیق متن، ارائه‌ی نظرات اصلاحی و نگارش مقدمه از سوی مؤسسه، و نیز از استاد دکتر حسین رضی، استاد محقق طائفه و حجت‌الاسلام سید مسعود قوامی به خاطر مطالعه‌ی دقیق متن و تذکر نکاتی مهم تشکر کنم. همچنین وظیفه دارم قدردان زحمات همکاران ارجمندم در گروه تعلیم و تربیت معارف اسلامی و پژوهشی مؤسسه، آقای مهندس مرتضی گوهری‌پور - بخاطر تذکر نکات اساسی و نیز همکاری در نگارش پیشگفتار کتاب- و آقای دکتر خسرو کی‌منش - بخاطر تذکر خطاهای نگارشی- باشم. باید به یاد داشت که بی‌شک نقاط مثبت این اثر، که به واقع حاصل تلاشی جمعی بشمار می‌آید، مرآت از زحمات و همکاری‌های فاضل و نقاط ضعف آن نتیجه‌ی کوتاهی‌ها و نادانی‌های من است.

علیرضا رحیمی

رمضان ۱۴۳۴ هـ.ق

www.rahimie.ir

rahimie48@gmail.com